

The expression of factors affecting the destiny of humanity in modern fiction

Ulugbek KUCHIMOV¹

Alfraganus University

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2025

Received in revised
form 15 August 2025

Accepted 15 September 2025

Available online

05 October 2025

Keywords:

American science fiction,
universal human problems,
technology,
symbolism,
Bradbury,
Asimov,
Le Guin,
dystopia,
metaphor,
artistic expression,
humanity and machine,
cultural anxiety.

ABSTRACT

This article analyzes the role of American science fiction in the artistic expression of universal problems important to humanity. Throughout the 20th-21st centuries, science fiction has sought to illuminate the main factors influencing technological progress, the information revolution, and the fate of humanity through unique artistic means. The works of renowned authors such as Ray Bradbury, Isaac Asimov, and Ursula Le Guin extensively cover topics including confidence and anxiety about technology, social control, personal freedom, environmental issues, and ethical dilemmas. The article demonstrates the role of artistic devices such as symbolism, metaphor, and myth in the science fiction genre, revealing the complex relationship between humans and technology through these means. These works have served to express concerns present in modern culture and perspectives on the future.

2181-3701/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol3-iss5-pp224-229>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Insoniyat taqdiriga ta'sir etuvchi omillarning zamonaviy fantastikada ifodalanishi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

Amerika ilmiy fantastikasi,
umuminsoniy muammolar,
texnologiya,
ramziylik,
Bredberi,
Azimov,
Le Guin,

Ushbu maqolada Amerika ilmiy fantastikasi janrining insoniyat uchun muhim bo'lgan umumiy muammolarni badiiy ifodalashdagi roli tahlil qilinadi. XX-XXI asrlar davomida ilmiy fantastika texnologik taraqqiyot, axborot inqilobi va insoniyat taqdiriga ta'sir etuvchi asosiy omillarni o'ziga xos badiiy vositalar orqali yoritishga intilgan. Rey Bredberi, Ayzek Azimov, Ursula Le Guin kabi mashhur mualliflar asarlarida texnologiyaga

¹ Doctor of Philosophy in Philological Sciences, Head of the Department of Foreign Languages, Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan
E-mail: u.kuchimov@afu.uz

distopiya,
metafora,
badiiy ifoda,
insoniyat va mashina,
madaniy xavotir.

nisbatan ishonch va xavotir, ijtimoiy nazorat, shaxsiy erkinlik, ekologik muammolar va axloqiy tanlov kabi mavzular keng yoritilgan. Maqolada ramziylik, metafora va mif kabi badiiy vositalarning ilmiy fantastika janridagi o'rni ko'rsatilib, bu vositalar orqali inson va texnologiya o'rtasidagi murakkab munosabatlar ochib beriladi. Asarlar zamonaviy madaniyatda mavjud bo'lgan tashvishlar va kelajakka bo'lgan qarashlarni ifodalashga xizmat qilgan.

Выражение факторов, влияющих на судьбу человечества, в современной художественной литературе

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Американская научная фантастика, общечеловеческие проблемы, технология, символизм, Брэдбери, Азимов, Ле Гуин, дистопия, метафора, художественное выражение, человечество и машина, культурная тревога.

В данной статье анализируется роль жанра американской научной фантастики в художественном выражении общих проблем, важных для человечества. На протяжении XX-XXI веков научная фантастика стремилась освещать основные факторы, влияющие на технологический прогресс, информационную революцию и судьбу человечества, посредством своеобразных художественных средств. В произведениях таких известных авторов, как Рэй Брэдбери, Айзек Азимов и Урсула Ле Гуин, широко освещаются темы доверия и опасений по отношению к технологиям, социального контроля, личной свободы, экологических проблем и нравственного выбора. В статье показана роль таких художественных средств, как символизм, метафора и миф в жанре научной фантастики, и через эти средства раскрываются сложные отношения между человеком и технологией. Произведения служили для выражения тревог и взглядов на будущее, существующих в современной культуре.

KIRISH

Amerika ilmiy fantastikasi Amerika va jahon adabiyotida mustahkam o'rin egallagan janrga aylandi. Ko'plab mamlakatlarda uning mualliflari, mavzulari va nasriy uslublari haqida kitoblar chop etilmoqda. Nashr etilgan kitoblar soni shunchalik ko'paydiki, ularning hajmi insoniyat ijodiy tasavvurining ulkan va jozibali yodgorligini tashkil etmoqda.

Mazkur maqolada ilmiy fantastika janrining zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati, xususan, uning umuminsoniy muammolarni badiiy ifodalash vositasi sifatidagi roli o'rganiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – Amerika ilmiy fantastikasi namunalari asosida inson va texnologiya o'rtasidagi murakkab munosabatlar, madaniy tashvishlar va ijtimoiy muammolarning qanday badiiy talqin qilinishini tahlil qilishdan iborat.

NATIJALAR

1940-1950-yillarda Amerika ilmiy fantastikasining axborot texnologiyalarining rivojlanishi va kompyuterlarning inson hayotiga ta'siri asosiy mavzularidan biri edi. "Ko'plab hikoyalarda mashinalar xatoga moyil mavjudotlar sifatida tasvirlangan. Ular odatda yaxshi tasvirlansa-da, ma'lum sharoitlarda yovuzlashib, o'z yaratuvchilarini yo'q qilishga intilardi. Ko'pchilik tanqidchilar bu hikoyalarni insoniyat dunyosini egallab olgan begona mashina va mavjudotlar sifatida talqin qilishdi"[1-37]. Shu bilan birga, axborot texnologiyalariga boshqacha qarash ham shakllandi. Mashinalar dunyoni ma'lumotlar bilan to'ldiradigan va ularga kirish imkonini beradigan faol, o'ta ongli mavjudotlar sifatida tasavvur qilindi. Bu mashinalar ijtimoiy o'lchamga ega bo'lib, dunyoni tuzimlashtirardi, ammo g'ayritabiiy tus olmasdi. Ular Amerika sanoatida markaziy o'rin egallagan ijtimoiy mashinalar sifatida tasvirlandi. "Ko'pchilik tanqidchilar bu hikoyalarni texnologiya va uning ijtimoiy oqibatlariga nisbatan sodda va g'ayratli munosabat ifodasidek talqin qilishdi (Jancovich, 2019). 1950-yillarning oxirida Amerika ilmiy fantastikasida keng tarqalgan mavzu uzoqdagi Nuh yoki xudo vazifasini bajaradigan kompyuter, mashina yoki o'ziga xos qurilma edi. Bu hikoyalar ulkan koinotda kechardi. Mashina uzoqdan insoniyat e'tiborini tortib, o'z mavjudligini ko'rsatir va insoniyatga ma'lum yo'nalish berardi" [2-255-277].

Insoniyat doimo o'zi yaratgan vositalarga ikki xil munosabatda bo'lib kelgan. "Biz gen muhandisligi, fikrlovchi mashinalar va virtual olamlarga kirishning imkoniyatlaridan hayratga tushamiz, biroq ayni paytda bu yangi texnologiyalar bizni esankiratib qo'yishi mumkinligi haqida sergak tortamiz. Bir tomondan, o'zimiz yaratgan vositalar bizni o'ziga rom etadi va o'zgartiradi, boshqa tomondan esa ulardan qo'rqamiz va ularning ta'siridan qochishga intilamiz"[3-10].

Inson va texnologiya o'rtasidagi munosabat Amerika ilmiy fantastikasining asosiy mavzularidan biridir. Texnologiyaning madaniyatga qanday ta'sir ko'rsatishi haqidagi falsafiy fikrlar ilmiy-fantastik adabiyotdan kelib chiqadi. Ilmiy-fantastik asarlar mualliflari o'z hikoyalari orqali insoniyatning zamonaviy holatini va inson bilan texnologiya o'rtasidagi shakllanayotgan munosabatlarni qayta talqin qiladilar. Ular hikoya qilgan voqealar ko'pincha texnologiyalarning to'xtovsiz rivojlanishi nazorat qilinmasa, qanday oqibatlarga olib kelishi mumkinligi haqida madaniy ogohlantirish vazifasini bajaradi. Aniqroq aytganda, matnda keltirilgan dalillar texnologiya va insoniyat bilan bog'liq ilmiy-fantastik xususiyatlarni tahlil qiladi. Bu hikoyalarning syujeti zamonaviy madaniyatda mavjud bo'lgan texnologiyaga nisbatan qo'rquv va shubhalar bilan qanday bog'liqligiga alohida e'tibor qaratiladi.

Yillar davomida gen muhandisligi, kompyuterlar, robototexnika va internet sohalarida texnologiyaning keskin rivojlanishi atrof-muhit tanazzulini keltirib chiqardi, ekologik muammolar kelib chiqardi, ish o'rinlarini yo'qotdi, jamiyatdagi hokimiyat markazlarini larzaga soldi va jamoat aloqalarini chalkashtirib yubordi. Texnologiya rivojlanib, inson hayotiga chuqur kirib borgan sari, bir paytlar insoniyatni texnologiyadan ajratib turgan chegara xavfli darajada yuqalashdi Pirovardida, aynan eskirib qolish va insoniy mohiyatni yo'qotishdan qo'rqish texnologiya kelajagini mujmal qilmoqda. Texnologiyaning ko'lam va tezligi bir vaqtlar inson tabiati bilan bog'liq bo'lgan muammolarni yengib o'tsa, insoniyat taqdiri nima bo'ladi? Mashinalar qachonlardir fikrlay oladimi? Ular qachondir his-tuyg'uga ega bo'ladimi? Mashinalar dunyoni egallab oladimi? Bunday savollar katta xavotir uyg'otdi, shu bilan birga

Amerika ilmiy-fantastik adabiyoti hamda kinosining g'aroyib muvaffaqiyati texnika va insoniyat kelajagi haqidagi madaniy havotirlanishning yaqqol isboti bo'la oladi.

Merriam-Webster lug'atiga ko'ra, "ramziylik - bu ramzlardan foydalanish san'ati yoki amaliyoti bo'lib, ayniqsa narsalarni ramzlar yoki an'anaviy bog'liq ranglar orqali ifodalashdir" [4-298].

Bu so'z, metafora va mif bilan bir qatorda, ilmiy fantastikada ramziylik va metaforani muhokama qilishda muhim atamalardan hisoblanadi. "Metafora bir narsa boshqa narsa sifatida tavsiflanganida yuzaga keladi, masalan, "hayot - sayohatdir". Mif esa metafora kengaytirilganda va hikoyaga aylantirilganda paydo bo'ladi, misol uchun, "hayot sayohatida ko'plab qisqa yo'llar bor...". Ilmiy fantastika ramziylikni talab qiladi, aks holda u oddiy fantaziyaga aylanib qoladi. Shu maqsadda raqamlar begunohlik, voyaga yetganlik va qo'rquvni ramziy ma'noda ifodalash uchun ishlatiladi. Barcha insonlar bular bilan kurashishga majbur, chunki bu ramzlar insoniyatning umumiy qismatini anglatadi" [5-59].

Ayzek Azimov ilmiy fantastika janriga eng katta ta'sir ko'rsatgan muhim yozuvchilardan biridir. U 1930-yillarning oxirida ilmiy fantastika sohasida faol yoza boshladi va bu faoliyatini to 1992-yilda vafot etgunga qadar deyarli uzluksiz davom ettirdi. Azimov insonning o'rtacha umridan ham uzoqroq yashab, ajoyib yutuqqa erishdi. Garchi u detektiv janrida, ommabop ilmiy va turli sohalarga oid darsliklar yozishda ham samarali ijod qilgan bo'lsa-da, uning eng katta shuhrati ko'plab ilmiy-fantastik romanlari va hikoyalari bilan bog'liq. Boshqa ko'plab yozuvchilardan farqli o'laroq, Azimov o'z zamondoshlari va keyingi avlod yozuvchilari orasida munozara va bahs-muhokamalarni keltirib chiqaradi, shu bois u muqarrar ravishda tadqiqotchilar e'tiborida bo'ladi. Uning asarlari olimlar uchun juda qulay material hisoblanadi. Buning sababi shundaki, uning ijodi keng tanilgan bo'lsa-da, uni chuqur o'rganish oson emas. Shu bois, tadqiqotchilar Azimovning shaxsiyati va umuman ilmiy fantastika janri haqida intellektual xulosalar chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Shu tariqa, Ayzek Azimov ijodida insoniyat va texnologiya o'rtasidagi murakkab muammolar badiiy shaklda tadqiq qilinadi. Uning asarlarida nafaqat texnologik taraqqiyotning ehtimoliy oqibatlari, balki insoniyatning axloqiy mezonlari va ijtimoiy barqarorlik muammosi ham chuqur ilgari suriladi. Bu Azimovni janr doirasida nafaqat fantastik g'oyalarning egasi, balki falsafiy mushohada yurituvchi yozuvchi sifatida ajratib turadi

Le Ginning eng mashhur romanlari "Zulmatning chap qo'li" va "Tashlandiqlar" insoniyat yaratgan manzaralar butun qamrovini, xalqlar va tillarda ko'pincha afsonaviy tuyuladigan ibtidoiy bevositalik bilan tasvirlaydi. Ifoda, tasvir va muloqotning ravshanligi badiiy adabiyot chegarasidan chiqib, uni anglaganlar uchun haqiqat jarangiga ega. Le Guin romanlari insoniyat tafakkuriga o'zgartirilgan voqeliklar, ijtimoiy tuzilmalar hamda fazo va vaqt haqidagi tasavvurlar nuqtayi nazaridan, xoh begona madaniyatlar orqali, xoh tanish narsalar bilan uyg'unlashgan voqeliklar orqali berilgan bo'lsin, muammo ko'ndalang qo'yadi. Le Guin o'z romanlarida ko'zga ko'rinadigan, sezgir dunyoning boy madaniyatlari, tarixi va tillariga boy bo'lgan muhitda inson tajribasini mavhumlashtirishga undaydi. Texnologik jihatdan rivojlangan Keshlar uchun shunchaki qiziqarli hodisa bo'lgan yo'q bo'lib ketgan irqning qoldiqlari afsonaga aylanadi va Keshning "Yuraklar" va "Ovozlar" madaniyatidagi azaliy bo'linishni aniqlash vositasiga aylanadi, bu esa o'tmishni og'riqli qayta tiklashni talab

qiladi. “Kelajakdagi totalitar jamiyatda kechuvchi “Farengeyt bo’yicha 451 daraja” asari senzura, fikrni nazorat qilish, kitoblarni taqiqlash va ommaviy axborot vositalarini boshqarishni badiiy tarzda aks ettiradi” [6-399]. Asar ma’lumotlar yo’q qilinadigan va kitoblar man etilgan dunyoni tasvirlaydi. Ahamiyatsiz bo’lgani bois, televideniye uzluksiz namoyish etiladi. Fuqarolar ongsiz mehnatga undalib, shaharni ishlatib turish uchun unumli ishchilar sifatida qaraladi. Ziyolilik illati kitoblarni yoqish uchun tashkil etilgan o’t o’chirish xizmati tomonidan shafqatsiz jazolanadi. Bunday zolim jamiyatda kelajakdagi tartib uchun umid uchquni saqlanib qolgan. Kitob odamlaridan biri bo’lgan Granger hozirgi jamiyatni afsonaviy Feniks bilan taqqoslab, o’tmishni asrab qolish zarurligiga ishora qiladi. Bilimli kishilar yovvoyi tabiatda yashirilib, butun kitoblarni yodlab olishadi va jamiyat bilimlarni qayta tiklashi hamda eslashini kutib yashashadi.

Bredberining distopik asarlari insoniyatning o’z tafakkuri va axborotga bo’lgan munosabati orqali o’zini qanday halokat sari olib borishini ko’rsatadi. U o’z asarlarida zamonaviy jamiyatni tanqid qilish bilan birga, insonning ichki dunyosiga ham chuqur nazar soladi. Shunday qilib, Bredberida texnologiyaga qarshi emas, balki ongli va axloqiy yondashuvni targ’ib qiluvchi pozitsiya ilgari suriladi.

Bu ilmiy fantastika va shunday fantastik asarlar ta’sirida shakllanayotgan dunyoga bo’lgan qiziqish to’lqinining markazida janrning “globallashuvi” deb atalgan hodisa yotadi. O’tgan o’n yilliklarda kuzatilgan ishonchsizlik va ochiq dushmanlikka qarama-qarshi o’laroq, XXI asr boshlarida ilmiy fantastika tobora ko’proq inson tajribasining oddiy doirasidan tashqaridagi boshqa dunyolar haqidagina emas, balki real dunyo haqida ham bo’lib bormoqda. Madaniy xulosalardan ustun turuvchi siyosatga chuqur bog’langan, tobora “irqchilikdan xoli” bo’lib borayotgan ilmiy-fantastik adabiyotning eng sara asarlari, ehtimol, bunday yondashuv 1950-yillardagi Amerika adabiyoti doirasidan tashqarida bo’lganligiga ishoradir.

Ilmiy fantastika ba’zan kelajakka ajoyib sayohatlarni va’da qiladi. Shu bilan birga, u ko’pincha bugungi kunning noto’g’ri boshqaruvi natijalarini yoki hozirgi qarorlar shakllanishini kutayotgan aniq imkoniyatlarni tasvirlaydi. Biroq, uning eng yaxshi namunalari insoniyatning jiddiy dramasini o’ychan hazil sifatida qayta tasvirlab, bunday orqaga qarab bashorat qilishning dadilligini masxara qiladi. Ilmiy fantastika insoniyat jamiyati uchun muhim bo’lgan keng qamrovli mavzularni keng tahlil qiladi. Zamonaviy ilmiy fantastika doirasida global intilishlar va muammolar aniq bayon etilgan. Turli mualliflar insonning omon qolishi yoki o’z-o’zini yo’q qilishi haqida mulohaza yuritgan. Boshqalar giyohvand moddalar yoki yirik biznesning vasvasalari va ularning begonalashtiruvchi oqibatlarini sinchkovlik bilan o’rganganlar. Ayrimlar irq, madaniyat, e’tiqod va atrof-muhit o’rtasidagi murakkabliklarini haddan ortiq ta’kidlashning xavflarini tadqiq etganlar.

XULOSA

Maqolada ilmiy fantastika janri nafaqat kelajak tasvirlarini yaratish vositasi, balki bugungi kunning muhim muammolarini ifodalovchi badiiy platforma sifatida ko’rilgan. Amerika ilmiy fantastikasi inson va texnologiya o’rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritishda chuqur badiiy va falsafiy mazmunga ega. Mualliflar zamonaviy jamiyatdagi texnologik taraqqiyotning ijobiy va salbiy oqibatlarini tahlil qilib, uni madaniy ogohlantirish vositasi sifatida ishlatadilar. Ramziylik va metafora orqali insoniyat tajribasining universal jihatlarini ko’rsatiladi. Bu esa ilmiy fantastikani

faqatgina o'yin yoki tasavvur mahsuli emas, balki jiddiy ijtimoiy-tahliliy janr sifatida qadrlash zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Andreu Wilhite, Rhetorical Theory: Discourse Practices of Utopian Communities. 1999. 37-p. https://repository.lsu.edu/gradschool_disstheses/
2. Jancovich, Mark "Chained to the pendulum of our own mad clockwork": Science fiction, cyclicity and the new dark age during the Cold War. European Journal of American Culture, 2019. 38 (3). pp. 255-277.
3. Merriam-Webster the New Twelfth Edition America's Most Trusted Dictionary, Extensively Revised & Redesigned Arriving Nov. 18 – Preorder Now
4. Clare Herlihy, B. Time, terror and the technological imagination: Frankenstein's fictional legacy in the scientific age: a thesis presented in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in English at Massey University, Palmerston North, New Zealand. 2005. p.10.
5. Missroon, D. Speculative Fiction and Speculative Ethics: Society, Science Fiction, and the Thomas Theorem. 2019. p.59.
6. Atasoy E. Impediment to Knowledge and Imagination in Ray Bradbury's Dystopian Novel, Fahrenheit 451. January 2015 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 55(1):399-414.